

Literatürden Edebiyata

Durali Yılmaz*

Özet

Batılılaşma sürecinde dilimize giren kavramlar; bazen olduğu gibi, bazen de çeviri olarak geliyordu. Bu da bir kavram kargaşasına neden oluyordu. 'Literatür'ü, Türkçe 'yazın' kavramı yerine edep anlamını içeren 'edebiyat ile karşılayınca; Yeni Türk Edebiyatı, ahlak kurallarına uygun, öğretici ve eğitici olarak doğru ve bu anlayışa uymayan çalışmalar, edebiyat dışı sayıldı.

Abstract

Concepts that were imported from other languages during the Westernization process, sometimes wer used as non-translations in the Turkish polysystem and sometimes wer traslated into Turkish. This, therefore, caused a conceptual confusion. For example, the concept of 'literature' (literatür) was translated into Turkish as 'edebiyat' instead of 'yazın'. However, as the concept 'edebiyat' stems from the term 'edep', which has moral connotations, Modern Turkish Literature set out to be morally acceptable and didactic, and everything written that did not fit into this perception was not regarded as literature.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, edep, kavram.

Giriş

Yönümüzü Batı'ya çevirdiğimizden beri bir kavram kargaşası yaşamaktayız. Bunun, yakın bir gelecekte de bitmeyeceği anlaşılıyor. Zihnimizi sürekli bulandıran bu kargaşa, birbirimizle anlaşmamızı da zorlaştırıyor. Bu durum, Batı'yı kavramamızı güçleştirdiği için de Batı düşüncesini özümseyemiyoruz. Bu da, bizim sürekli bir ikilem içinde kalmamıza neden oluyor; bir kişilik bunalımı yaşıyoruz.

Batı'dan gelen kavramlar, başlangıçta çeviri olarak dilimize girdi. O dönemin anlayışına uygun olarak, Arapça ve Farsça kelimelerle karşılanan bu kavramlar, sözlük ve sözcük anlamlarını aşarak, kavramlaşamadı. Oysa bir sözcük, bir düşünceyi, bütün boyutlarıyla çağrıştırabildiğinde, adı üstünde bütünüyle kavrayabildiğinde 'kavram' olabilir. Bir kavramın sözlük ya da sözcük anlamı, bizi çok da ilgilendirmes. Bazen öyle bir durum da olabilir ki, bir kavramın sözlük ya da sözcük anlamını düşünmek, bizim için yanıltıcı olabilir. Batı'yla ilişkimiz arttıkça, o düşünce yapısının oluşturduğu kavramlar, olduğu gibi dilimize girmeye başladı. Artık onlara karşılık bulmaya zamanımız olmağından, böyle bir çabaya girişmek boşunaydı; çünkü birine karşılık bulsak, beşine bulamıyorduk. Ne var ki, Fransızca söylenişleriyle dilimize giren kavramlar da, sözcük düzeyinde kaldı. Bu kavramları anlamak için çoğunca da sözlüğe bakıyor, sözcük anlamını buluyorduk. Bu nedenle herkesin elindeki sözlüğe göre bir anlamı olan, herkesin kendi düşüncesine uygun olarak, sözcük anlamı verdiği ve yorumladığı kavramlarla karşı karşıya kaldık. Bunlara en belirgin örnek; demokrasi, liberalizm, laisizm, sosyalizm ve uzadıkça uzayan bir liste...

*Department of Turkish Language and Literature, Istanbul Kültür University 34191 Şirinevler / İst

Literatür ve Edebiyat

Edebiyat kavramının durumu, yukarıdakilere pek benzemiyordu ama doğurduğu sonuç, onlarınkinden daha da çarpıcı oldu. Fransızca'da 'littérature' olan kavramın karşılığı, o dönemin dil anlayışına göre, Arapça'dan alınacak bir kelimeyle, zaten o günkü Türkçe'de de var olan 'kitabeta' olabilir. Gerçi bu kelime uzun süre 'yazı' anlamında kullanıldı. Gerçekte ise, bir ara önerildiği gibi, 'yazın' bu kavramın en iyi karşılığıydı. Nedense bu, bir türlü dilimize yerleşemedi. 'Edebiyat' bütün ihtişamıyla yine baş köşede, dimdik ayakta kaldı.

Nereden çıktı bu 'edebiyat'? Batı'yı örnek almak için çırpındığımız bir dönemde nasıl oldu da literatürün bizdeki karşılığı oldu? Daha önce 'şiir ve inşa' vardı. Batı yazını tek örnek bellediğimiz yıllarda da bu iki sözcük kullanılıyordu, hem de kavram olarak. Nitekim Ziya Paşa, Batı'yı örnek alışımızı desteklemek için 'Şiir ve İnşa' adlı bir de makale yayımlamıştı[1] Bilindiği gibi şiir, şuurdan yani bilinçten gelir. İnşa ise yapma, kurma anlamında. Açıkça anlaşılıyor ki, 'şiir ve inşa', 'littérature'ü tam karşılıyor, belki de ondan çok daha kapsamlı... Zaten 'şiir' kavramlaşmıştı ve kimse onun sözcük anlamını düşünmüyordu. Hiç kimse de şiir yazmak için sınırlayıcı olabilecek bazı düşünceleri aklına getirmiyordu. 'İnşa' da böyleydi. Gel gör ki, 'edebiyat', bir çırpıda 'şiir ve inşa'yı da silip atıyor. Böylece Batı literatürünü örnek alarak, yeniden 'inşa' edilmeye çalışılan yazı hayatımız 'edebiyat'ın aşılmaz duvarları arasına sıkışıp kalıyor.

Edebiyat ve Edeb

Yenileşme sürecinde ilk yol açıcı yazarımız Şinasi, önce 'edebiyat'ın 'edeb' kökünden geldiğini vurguluyor. Ardından da, Yeni Türk Edebiyatının ilk büyük yazarı Namık Kemal, 'edebiyat'ın ne olduğunu ve ne olması gerektiğini açıkça ortaya koyuyor: "Sözün ahval-i vicdaniyeyi tahvilde olan tesir-i belğine mebni bir büyük faidesi dahi milletin hüsn-i terbiyetine hizmettir ki, hakikat-i halde lafzan edebiyatın me'haz-i iştikakı edeb ise, manen edebın masdar-ı intişan edebiyattır, denilebilir. Zira iki manasıyla edibane yazılmış bir eser, mekarim-i ahlak için öyle bir kanun-i muteberdir ki, herkes bi'l-ihtiyar itaatine mail ve o cihetle yalnız vücudu muhafaza-i ahkâmına kafil olur." [2]

Görüldüğü üzere Namık Kemal, edebiyatı, milletin ahlakını güzelleştirici, milleti terbiye edici ve güzellik yolunu gösterici bir uğraş olarak anlıyor. Yine kendi ifadesiyle, edebiyatın o gün için en gözde türü olan romanı, çiçekli bahçesi olan bir okula benzetiyor; burada ancak edebe ve ahlaka uygun eğitim ve öğretimin söz konusu olduğunu belirtiyor. Daha baştan sınırlayıcı kurallar koyarak, böyle bir anlayıştan yola çıkılınca, o dönemde Batı literatürünün en büyük eseri kabul ettikleri 'Sefiller'i, en büyük ahlak kitabı, V. Hugo'yu da en büyük ahlakçı olarak karşılamaları çok doğaldı. Nitekim öyle de olmuştu. Namık Kemal'in, ölümünden altı saat önce bile Sefiller'i okuyarak, çevresindekilere 'edeb' dersi vermeye çalıştığını, oğlu A. Ekrem Bolayır anlatıyor.

Bu anlayışa, daha doğrusu 'edebiyat'a uymadığı için Ahmet Mithat başta olmak üzere birçok yazar, Emile Zola'nın romanlarının dilimize çevrilmesine şiddetle karşı çıkmışlardı. Bu sıralarda, İstilahat-ı Edebiye yazarı Muallim Naci, edebiyatı bir kez daha tanımlama gereği duyuyordu ve edebiyatın ne olduğunu hatırlatıyordu: "Hakikatte edebiyat, edeb lafzının cami olduğu mania-yi aliye ve latifeyi insanın levhay-ı vicdanına nakşedecek derecede haiz-i tesir olan belîğ sözlerdir" [3]

Daha sonraki yıllarda ise Mehmet Akif, Divan Şiirini ahlak dışı, yani 'edebiyat'ın

sözcük anlamı açısından bakarak, edebe aykırı, yıkıcı ve zararlı saymıştı. Artık dilimizde 'edebiyat' vardı; bir mihenk taşı gibi, önümüze çıkan her yazıya onu uygulayabilirdik. Bu ölçüye göre ise 'Divan Şiiri ve İnşası' asla 'edebiyat' olamazdı.[4]

Sonuç

Sözcük anlamıyla düşünülen bir kavramın, nelere yol açtığını, 'edebiyat' kavramının doğurduğu sonuçlar bize göstermektedir. Romanımızın, öykümüzün, tiyatromuzun... bugün bile öğreticilikten, akıl vermekten, öğüt vermekten kurtulamamasının nedeni acaba bu mu? Yazarlarımızın önyargılarını, daha yazdıkları ilk cümlelerde belli etmeleri bundan mı? Romanımızın bir türlü Batılı anlamda, insan için içten bir 'itiraf' değil de, sadece güzellikleri sergileyen, kötülüklerden sakındıran 'didaktik' bir yapıda olması, 'edebiyat'ın, edeple bütün benliğimizi sarmasından mı?

Şiirimiz, 'edebiyat' duvarını yıkabildi ve çoğu zaman 'şiir' olabildi ama düzyazımız, bu duvarın hemen ötesinde duran 'inşa'ya yeniden ulaşamıyor gibime geliyor. 'Edebiyat'ı, unutsak, 'littérature'ü 'yazın'la karşılamayı bir kez daha mı denesek? Ya da denenmiş bir yana bırakarak, bir başka kavram bulsak; hazır başlamışken de düşünce ve hayallerimizi, yalçın kaleler gibi çevreleyen sözcük düzeyinde, sözlük ve sözcük anlamının ötesine bile geçememiş diğer kavramları da gerçek boyutlarıyla ve kapsamlı olarak kavramlaştırsak, diyorum. [5]

Kaynaklar

- [1] Hürriyet, 20 Cemaziyevvel 1285/1868
- [2] Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülahazatı Şamildir, Tasvir-i Efkâr, 16-17 Rebiülahir 1283/1886
- [3] İntikat, İst.1304/1886
- [4] Mehmet Akif Ersoy, Safahat'ında, Divan Şairlerini şöyle tanımlar:
"Edebiyata edepsizliği onlar soktu/Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab/Kible: Tezgah başı, meyhaneci oğlan: Mihrab./Git o divan mı ne, ne karın ağrısıdır, aç da onu./Kokla bir kere, kokar mis gibi Sandıkburnu." (Sandıkburnu: Yenikapı'da tarihi meyhanelerin bulunduğu yer.)
- [5] Batılı yazarlardan "littérature" kelimesinin yetersiz olduğunu, çünkü bu kelimenin yazılı metinler için kullanılabileceğini oysa sözlü metinlerin de bulunduğunu ileri sürenler olmuştur. (Bkz. Wellek R.-Verran A., Edebiyat Biliminin Temelleri, çv. A.E. Yüksel, Ank.1983) Bana göre bu görüş, yalnızca küçük bir ayrıntıyı vurgulamak için belirtilmiştir. Bir kelime, kavramlaştıktan sonra sözcük anlamıyla düşünülmemelidir. Bizim düştüğümüz en büyük yanlış da zaten budur. Daha önce "kültür" kelimesini, sözcük ve sözlük anlamını düşünerek, Arapça'dan aldığımız "hars" kelimesiyle karşıladık. Bir süre sonra kültür geldi ve harsı kullanımdan düşürdü. Bu kez yine sözcük anlamından yola çıkarak, Arapça değil de Türkçe bir karşılık bulduk ve "ekin" dedik. Ne var ki bu da kültüre yenik düştü. Oysa kelimenin sözcük anlamını unutup kavramlaştırabilseydik "ekin" veya kültürün yerine koyacağımız bir başka kelime kalıcı olabilirdi. "Edebiyat"ın başına gelen de, daha onu tanımlarken sözcük anlamından yola çıkmamız nedeniyledir. Anlaşıyor ki "kavram" oluşturmayı bir türlü beceremiyoruz; bu nedenle de düşüncelerimizi kavramlaştıramadığımız kelimelerle sınırlıyoruz; bir türlü sözlüğün dar çerçevesinden çıkamıyoruz. Çok boyutlu düşünebilmek ve uzun soluklu olabilmek için sanırım önce kavram oluşturmaya öğrenmemiz gerekecek.